

"Türkiye'nin Gözbebeği"

Kültür Yayınları No:12

Geçmişten Günümüze

ŞEHİR ve ÇOCUK I

Editör
Prof. Dr. Osman KÖSE

Geçmişten Günümüze
ŞEHİR ve ÇOCUK
I

Osman KÖSE

Samsun
2016

Canik Belediyesi Kültür Yayınları
Yayın No: 55-16-01

Takım Numarası
978-605-65683-5-0

ISBN
978-605-65683-6-7

Samsun 2016

Editör: Osman KÖSE

Mizanpaj ve Kapak Tasarımı
Burhan ÖZAKÇA
0507 669 1981

Baskı Tarihi
Mart 2016

Baskı Yeri
Uğur Ofset Pazar Mahallesi Mukayyitzade Sokak No: 48
İlkadım / SAMSUN
0362 431 52 55

Sertifika Numarası
18324

CANİK BELEDİYE BAŞKANLIĞI
Karşıyaka Mahallesi İlkbahar Sokak No: 1

CANİK / SAMSUN
Tlf: +90 444 55 90
Faks: +90 362 238 84 30
Web : www.canik.bel.tr
E-posta : canik@canik.bel.tr

İÇİNDEKİLER

A - İlkçağlardan Modern Zamana Kadar Şehirler

1 – Tarihte Şehirler

Pınar BÜLBÜL - Eskiçağ Anadolu'sunda Kentleşme	21
Hatice Özkara GÜLER - Roma ve Şehir	27
Hüseyin KAYHAN - Karahanlılarda Şehirler ve Şehircilik	37
Minehanım Nuriyeva TEKLELİ / Mehmet RIHTİM - Kafkaslar ve Karadeniz Etrafında Unutulan Eski Türk Şehirleri Tarihi	51
Mustafa ŞAHİN - Mavu Balig-Yok Edilen Bir Şehrin Öyküsü	57
Kemal SAYLAN - Süleymaniye-Daltaban Arasında Gümüşhane'nin Şehirleşme Süreci	67
İbrahim YILMAZÇELİK - Tarihi Sürecin Diyarbakır Şehrinin Karakteristik Özelliklerinin Oluşumuna Tesirleri	75
Selim ÖZCAN - Şehzadeler Şehri Amasya	103
İbrahim SERBESTOĞLU - Tanzimat Döneminde Çarşamba (Canik) Kazası	117
Mustafa ÖZTÜRK / Deaa HEADR - 19. Yüzyılda Şam'da Farklı Bir İdarî Birim: Sümûn/Sümûn Sistemi	133
Özgür YILMAZ - Tanzimat Döneminde Trabzon'un Kentsel Gelişimine Dair Bazı Tespiter	139
Osman AKANDERE - Konya Vilayeti Salnamelerine Göre Beyşehir Kazası	157
Nebahat ARSLAN - Bir Cumhuriyet Şehri: Kars	171
Tamara ÖLÇEKÇİ - Orta Asya'da Bir Türk Şehri-Bişkek	179
Tofik BABAYEV - Kafkasya'nın Kültür Merkezi Şuşa	191
İlhan EKİNCİ - İki Şehrin Rekabeti Ordu-Giresun Arasındaki Rekabetin Tarihi Arkaplanı	195

2 – Destanlar, Minyatürler ve Edebi Metinlerde Şehirler

Naile ASKER - Destanlarımızda Şehir Tanımlaması	209
Sebine NİMETZADE (Sabina Nematzade) / Sabira Nematzade - Türk-İslam Elyazmalarındaki Minyatür Resimlerde Şehir ve Kültür	215
Hanife Nalan GENÇ - Fadiş Adlı Romanın Çocuk Kahramanının Gözüyle Bir Uzam Olarak Köy ve Kent	221
Hatice GÜNDOĞAN - Şehir ve Edebiyat Bağlamında Necip Fazıl ve Ankara (1929-1938)	231
Muhittin ELİAÇIK - Resmi-i Kayseri Seyahatnamesine Göre Şehirlerin Kuruluş Yeri Özellikleri	241
Tuğba KARA - 18. Yüzyılda Bir Müellif Resmi Kayseri'nin Mecmuasına Göre Osmanlı Şehir Algısı: Erzurum Örneği	245

3 – Seyyahların Gözüyle Şehirler

Mübariz AĞALARLI - ORTAÇAĞ SƏYYAHLARININ ƏSƏRLƏRİNDƏ ŞƏRQİ ANADOLU VƏ GÜNEY QAFQAZ ŞƏHƏRLƏRİ (XV-XVII. YÜZİLLƏR)	253
Cavid Kasimov - Armin Vanberi'nin "Orta Asya'ya Seyahat" Eserinde Orta Asya'da Türk Şehirleri	263
Cenk Demir - Yakın Doğu Yardım Heyeti'nin Samsun'daki Faaliyetleri, 1919-1922 (Yetimhane, Hastane, Aşevi ve Diğer Yardım Çalışmaları)	269

4 – Savaş Yıllarında Şehirler

Nurten ÇETİN - Bulgar İşgali Altında Esir Bir Osmanlı Şehri: Edirne	287
M. Halistin KUKUL - Hasan Umur'a Göre Millî Mücadelede Samsun	303

5 – Şehir Yaşamında Evler, Sokaklar ve Mekânlar

Fahri SAKAL – Medeniyetin Üç M’si: Münasebetler, Mekânlar ve Muhit	321
Muhammed OKUDAN - Osmanlı Dönemi Samsun Şehrini Fiziki Yapısı ve Mahalleleri	327
İlyas GÖKHAN - Yavuz Sultan Selim’in Annesi Ayşe Sultan ve Doğu Karadeniz Şehirlerine Yaptırdığı Eserler	333
Mehmet BEŞİRLİ - Hazine-dar-zâdeler Paşalarına Ait Muhallefatdan Varislerine İntikallerle İlgili Bazı Bilgiler, 1855-1860	339
Abdullah BAY - Taşra Elitleri, Haneleri ve Yaşamları: Canik Çevresinde Ayan Konaklarının Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Konak Hayatı	345
Ahmet KÖKSAL - Osmanlı’dan Günümüze Önemli Bir Kent Mekânı: Millet Bahçeleri	359
Ahmet MUTLU - Sokağa Çıkmak İçin Çıkmaz Sokak	369

6 – Şehirlere Göç, Demografik ve Siyasi Yapı

Cemil BÜLBÜL - Eskiçağda Göç ve Şehir Kültürü	383
Mert KALKAN - Rus-Kafkas Savaşı Sonrası Anadolu’ya Gelen Gömenlerin Şehir Yaşantısına Etkisi	389
Alparslan DEMİR - Erzincanlı Göçmenler ve İskân Tarihi Açısından Önemi	403
Zafer GÖLEN - Atatürk Dönemi Samsun Şehir Nüfusu	409
Ali ARSLAN / Gülten ARSLAN - Bir Şehrin Nüfusunun Sosyolojik Analizi: Canik’in Demografik Yapısının Sosyolojik Tahlili	421
Ali ARSLAN / Gülten ARSLAN - Geçmişten Geleceğe Bir Şehrin Siyasi Yapısı: Yerel Seçim Sonuçları Temelinde Canik	435

7 – Şehirlerde Eğitim, Dini ve Sosyal Yaşam

Ergün LAFLI - Samsun Müzesi Lahitleri	449
Hacer ATEŞ – Osmanlı Belgelerinden Bir Şehri Okumak: XVII. Yüzyılda Rodoscuk Sâkinlerinin Yaşamından Kesitler	461
Ahmet AKSIN / Türkmen TÖRELİ - 7 Numaralı Kısa Defterine Göre Osmanlı Şehirlerinde Cinayet Suçları (1857-1859)	475
Fatma ATABEY - 5 Numaralı Trabzon Ahkâm Defterinde Canik’le İlgili Bazı Bilgiler (1834-1838)	491
Ayhan YARDIMCIEL / Özlem TOY - Din ile Bütünleşen Şehir: Didyma	497
Sait Sayar - Şehir ve İnsanın Kesiştiği Noktada İmarın Tasavvufi Arka Planı	503
Yurdagül ERDEM / Hande ŞAHİN / Nesime Güzel ERTOP - İlköğretim Okullarının Fiziksel Çevre Düzenlemesinin İncelenmesi: Kırıkkale İli Örneği	517

8 – Şehirlerde Ticari ve İktisadi Faaliyetler

Jülide AKYÜZ - Şeker Kamışı ve Pamuk Üzerinden Canik Sancağı’nda Sanayi Hamleleri	525
Önder DENİZ - Cumhuriyet Döneminde Kurulan Devlet İşletmelerinin Anadolu’daki Şehirlerin Sosyo Ekonomik Yapısına Etkileri	531

B – Tarih Boyunca Devlet ve Toplum Yaşamında Çocuklar

1 – Tarihsel Süreçte Çocuk

Ebru MANDACI - Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nda Hukukî Belgelerde Çocuk (M.Ö. ± 1975-1723)...	541
Murat ÖZTÜRK - Asya Hun Devleti’nde Çocuk	549
Ramazan KAZAN - İslam Öncesi ve Sonrası Çocuk Olmak -Sâlim Mevlâ Ebî Huzeyfe Örneği-	555
Özlem GENÇ - Ortaçağ Avrupasında Çocuk Olmak	563
Seda ÖZSOY - Çocukluğun Sosyo-Kültürel Tarihi: Batı Ortaçağ’ında Çocuğun Algılanışı	573
H. Vehbi İMAMOĞLU - Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Şer’iyye Sicil Defterlerine Göre Çocuk	579

2 – Aile ve Sosyal Hayatta Çocuk

Harun BIÇAKÇI - Antik Roma’da Aile, Aile Reisi ve Çocuk	591
Babür Mehmet AKARSU - Antik Dönem’de Çocuk Kehanetleri	599
Fatih TOKTAŞ - İslâm Düşüncesinde Çocuk ve Şehir	607
Pınar ÜLGİN - Ortaçağ Avrupasının İlginç Bir Yüzü: Çocuk Cadılar (Mallevs Malleficarvm Adlı Esere Göre)	615
Mehmet Emin ÜNER – Osmanlı’da Mahalle ve Çocuk	623
Ömür TUFAN - Osmanlı Sarayı’nda Doğan Çocukların Yaşantısı	639
Aslı DELİKTAŞ - Osmanlı Dünyasında Çocuk Olmak: Trabzon Şer’iyye Sicillerine Göre Vasi Korumasında Çocuklar (17. Yüzyıl)	653
Ayşegül KUŞ - Batılı Bir Seyyaha Göre 19. Yüzyılda Osmanlı’da Çocuk Olmak	661
Cihan ÖZGÜN - Osmanlı Dünyasında Çocuk Dilenciler	671
Melike KARABACAK - Canık’ta Çocuk Suçlular (II. Meşrutiyet Sonrası)	679
Cafer SARIKAYA - Bu Türkü Annemin Türküsüdür, Onları Çok Özlediğim Zaman Bu Türküyü Söylerim: Karadeniz’deki Müslümanlaş(tırıl)mış Ermeni Çocukları	689
Ceyda FİDAN - Holokost Dönemi Çocukları Children During The Holocaust	695
Esra ÇETİN - Milli Kimliği Müzikle Kurmak: Gülbüz Çocuklar Ordusu Müzik Faaliyetleri	709
İsmail KIRAN / Zeydin YILDIZ - Sosyal Değişme ve Modernleşme Karşısında Çok Çocuklu Geleneksel Ailelerde Çocuğun Geleceği	719
Mustafa YILDIRIM - Çocuk ve Sanat	731
Orhan BİNGÖL / Sabuha BİNDİK - Kent Kültürü ve Çocuğun Toplumsallaşması	739
Yılmaz IRMAK - Dinî, Millî ve Kültürel Değerlerin Çocuklara Aktarılmasında Camilerin İşlevi -Belçika Sledderlo Yunus Emre Camii Örneği-	745
Murat SEZGİN - Orta Öğretim Çocuklarında/Öğrencilerinde Aile İçi İletişim (Ampirik Bir Çalışma)	761
Ali KORKMAZ - Medyada Çocuk Haberciliği ve Etik Sorunlar	773

3 – Muhtaç ve Yetim Çocuklar

Mevlüt ÇAM - Osmanlı Dönemi Vakfiyelerinde Yetimler ve Öğrenciler	783
Ahmet GÜNDÜZ – Osmanlı’da Kimsesiz Çocukların Himaye ve Korunması: Antakya Örneği (1860-1900)	789
Ayşe ZAMACI - Bir Muhtaç ve Muavin Olarak Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti’nin Faaliyet Alanında Çocuğun Rolü	797
Mucize ÜNLÜ - II. Abdülhamid Döneminde Balkanlarda Fakir ve Kimsesiz Çocuklar	809
Necdet AYSAL - Korunmaya Muhtaç Çocuklar Sorunu: Ankara Himaye-i Etfâl Cemiyeti	819
Kamuran KALABALIK - Kazım Karabekir’in Erzurum ve Sarıkamış Dolaylarındaki Yetim Çocukların Eğitimi İle İlgili Görüş ve Uygulamaları	835
Gurbet GÖKGÖZ - 1930’ lu Yıllarda Türkiye’de Korunmaya Muhtaç Çocuk Algısı ve Buna Yönelik Çalışmalar	843
Zeynep TEZEL / Hande ŞAHİN / Hüsametdin ÇETİN / Yurdagül ERDEM - Yazılı Basında Geçici Koruma Altındaki Ailelerin Çocukları	851

4 – Şehir Yaşamında Çocuk

Ümit ÖZTÜRK - Osmanlı Şehrini Hatırlamak: Çokluk İçindeki Bir(ici)lik	859
Elif NEOLSUN - Bir Metropol Gerçeği: İplikhane-i Amire’de Çalıştırılan İşçi Çocuklar	865
Mehmet KÖSEOĞLU / Civan ÇELİK - Osmanlı Dönemi İlk Nüfus Sayımında Kavak Kazası’nda Erkek Çocuklar	875
Alparslan SANTUR - Anadolu’da Bazı Gelenek, Görenek ve İnanışlarıyla Şehirlerde Çocuk	889
Harun CEYLAN - Modern Şehirde Çocuk Olmak	897
Orhan GÜRSU - Modern Şehirlerde Çocuk Olmak: Şehir Hayatı ve Çocuk Ruh Sağlığı	901

Rıfat ATAY - Ezansız Semtlerin Güneyli Çocukları: Modern Antalya’da Çocuk Ol(dur)mak	909
Hüseyin MERTOL / Kuttusi ZORLU - Üstün Zekalı Çocukların Hayallerindeki Şehir Tasarımları	917

5– Savaş ve Çocuk

Sevtap Gölgesiz KARACA - Orta Çağ Avrupa’sında Çocuk Hareketi: Fransız ve Alman Çocukların Haçlı Seferi	925
Süleyman TEKİR - Birinci Dünya Savaşı’nda Çocuk Olmak	935
Kemal ARI - Mübadele’de Çocuk Olmak	941
Ulvi KESER - Savaşta Çocuk Olmak; 1955-1974 Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi ve Çocuklara Kesitsel Bir Bakış	947
Tahir ŞAHBAZOV - Bir Türk Şehrinin Faciesi: Hocalı Soykırımı ve Çocuklar	985
Yavuz GÜNEŞ - Gazzeli Yusuf ve Telavivli Jozef Çocuğun Özneleştirilmesi yahut “Kutsal Savaş”ın Anlam Yitimi	997
İsa KALAYCI - Savaşın Mazlum ve Mağdurları: Hatay’daki Suriyeli Çocuklar	1007

6– Göç ve Çocuk

Erhan AKDAĞ - Cumhuriyetin İlk Yıllarında Yayımlanan “Ali’nin Bayramı” Adlı Çocuk Öyküsünde Balkan Göçleri’ne ve Çocuğa Bakış	1023
Harun CEYLAN - Göçmen Aile Çocuklarının Karşılaştığı Sosyal Sorunlar ve Bu Sorunlara Yönelik Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın Sunduğu Hizmetler	1031
Cuma YILDIRIM - 1950 Sonrası Türkiye’de İç Göç ve Çocuk	1035
Hayrettin PARLAKYILDIZ / Ayşim PARLAKYILDIZ - Göç ve Çocuk Bağlamında Avrupa’daki Türklerin Göç Ettikleri Ülkelerdeki Eğitim-Uyum Sürecinin Çocuk Edebiyatına Yansıması	1045
Ayşe Hicret GÜDÜK / Salih BATTAL - Köyden Kente Yapılan Göç Sonrası Çocukların Şehir Hayatına Adaptasyonunda Yerel Yönetimlerin Rolü: Göç, Yerel Yönetim ve Eğitim Döngüsü	1051
Ülkü İNCİ - Göç Sürecinde Yaşanmamış Çocukluk	1063

7 – Hikaye, Şiir, Edebiyat, Minyatür ve Seyahatnamelerde Çocuk

Ali Nihat KUNDAK - Osmanlı Minyatürlerinde Çocuk	1069
Cafer ÖZDEMİR / Ömer SARAÇ - Âşıkların Gözünden Osmanlı’da “Çocuk”	1079
Münteha Gül AKMAZ - Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Çocuk	1085
Necip Fazıl DURU / Hasan DOĞAN - Sevgiliye Övgü, Rakibe Sövgü: Tıfl (Beççe, Kûçek) Kelimesinin Divan Şairlerince İki Farklı Kullanımı	1095
Fikret USLUCAN - Ömer Seyfettin’in Hikayelerinde Çocuk	1103
Nazım ELMAS - Kurmacadan Gerçeğe Şehir ve Çocuk	1109
Şeyma KURAN - Şehir ve Çocuk Bağlamında “Çıkmaz Sokak”	1115
M. Halistin KUKUL - Medenileşme Yolunda Çocuk ve Edebiyat Münâsebeti	1119
A.Cüneyt ISSI – Şehirde İki Çocuk: Sermet Bey ve Japon Halit Ziya Uşaklıgil-Sait Faik Abasıyanık	1129
Alpay Doğan YILDIZ - Mustafa Kutlu Hikâyelerinde Yoksulluk, Şehir, Çocuk, Adalet ve Merhamet	1135
Fusun Çoban DÖŞKAYA - Pamuk Prensesin Ölümü: Mağdur Çocuk Dili Analizi	1145

8 – Çocuk Oyunları

Hatice ERDEMİR / Mısra ÇAYAKAR – Antikçağ’da Hellen ve Roma Toplumlarda Belli Başlı Çocuk Oyunları	1167
Olcay Pullukçuoğlu YAPUCU - Osmanlı Kentlerinde Oyuncak Satıcıları	1181
Yusuf Turan GÜNAYDIN - Çocukluk Yıllarımızın Oyunları ve Oyun Terimleri - Amasya / Taşova İlçesi Özelinde (1970-1977)	1189
Cemile Bahtiyar KARADENİZ - Ordu Şehir Merkezinde Çocuk Oyun Alanlarının Dağılışı ve Yeterliliği	1197

Doğa Dinemis KUŞULUOĞLU / Gülşen AYTAÇ - Modern Kentleşmenin Çocuk Üzerine Etkileri ve Çocuk Oyun Alanları	1209
--	------

9 – Çocukların Eğitimi ve Okul Hayatları

Yakup AKYÜZ - Eski Yunan'da Çocuk ve Çocuk Eğitimi	1221
Hüseyin ÜRETEN - Yazılı ve Yazısız Kaynaklar Işığında Eski Atina'da Çocuk ve Eğitim	1235
Babür Mehmet AKARSU - Spartalı Çocukların Askeri Eğitimi	1249
Muhittin ELİAÇIK - İslâm Kültüründe Çocuklara Hediye Olarak Kitap Yazma Geleneği	1257
Ali Emre İŞLEK - Canik Sancağı Zaviyelerinde Sıbyanın Talimi (1789-1844)	1261
Ahmet OĞUZ - Sultan Abdülaziz (1861-1876) Döneminde Kız Çocuklarının Eğitimi İçin Yapılan Çalışmalar	1267
Hürü Sağlam TEKİR / Nebahat Oran ARSLAN - 19. Yüzyıl İstanbul'unda Sağır Dilsiz Çocukların Eğitimi	1273
Elif GÜRİSOY - Osmanlı Mimarisinde Sıbyan Mektepleri	1285
Selçuk SEÇKİN - Osmanlı Dönemi Sıbyan Mekteplerinin Mimari Özellikleri ve Şehir Hayatındaki Yeri	1293
Mehmet GÜNEŞ - Osmanlı Döneminde Çocukları Korumaya ve Eğitmeye Yönelik Çalışmalar	1311
Hanım GÖKTAŞ - Mahalle Mektebine Başlama Merasimi: Âmin alayı ve Bed-i Besmele	1317
Ahmet YILMAZ – Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Cinsiyet Algısı ve Çocuk Eğitimi)	1325
Mustafa KARA – Kur'an'a Göre Çocuk Eğitiminin Temel İlkeleri	1333
Şeref GÖKÜŞ - Diyanet İşleri Başkanlığı Hutbelerinde Çocuk ve Çocuk Eğitimi (2010-2015)	1345
Hasan DİNÇER - Dilde Özleşme Çalışmalarının Çocuk Eğitimine Yansıması	1355
Nalan KIZILTAN / Nazlı TÜFEKÇİ / Taner TUNÇ / Emine Özlem ŞEN - Kosova-Türkiye Bağlamında Yabancı Dil Öğrenen Çocukların Kültürel Farkındalığı	1373
Mehmet Nur TUĞLUK / Tuba Zeynep AKAR - İlköğretim Öğretmen Adaylarının Çocuk Dostu Şehir Kavramına İlişkin Sahip Oldukları Algıların Metaforlar Yardımıyla Ortaya Çıkarılması	1387

Antik Roma’da Aile, Aile Reisi ve Çocuk

Araş.Gör. Harun BIÇAKCI
Ondokuz Mayıs Üniversitesi / Samsun

Giriş

Roma toplumu saygın vatandaş ve herhangi bir hakka sahip olmayan köle arasındaki temel statü farklılıkları ve keskin bir hiyerarşiyle karakterize edilmektedir. Vatandaşlık sıralaması içinde, bir Romalıyı diğerinden merteye ve statünün ince bölümlenmeleri sınırlarla ayırmaktadır. Bu statü farklılıkları Roma kavramsallaştırmasında, evin kullanımında, ev içerisindeki ilişkilerde normatif bir etkiye sahiptir.¹

Bununla birlikte, Antik Roma’nın tarihi fiziki coğrafyanın enerji kaynaklarına erişimi nasıl etkilediği ve endüstri öncesi dönemde kentsel yerleşmelerin kaderini nasıl şekillendirdiği hakkında faydalı bir açıklama sunar. Zirve dönemi olarak bakıldığında İsa’dan önce 200’de Roma’nın bir milyondan fazla nüfusa sahip olduğu (hem vatandaşları hem de köleleri içeren) tahmin edilmektedir. Bu büyük nüfusun enerji ihtiyacını karşılamak için, Roma, örneğin, buğday ihtiyacının %75’ten %90 oranı arasında buğday ihtiyacını uzak bölgelerden ithal etmek zorundaydı. Zamanın ulaşım teknolojisi göz önünde tutulduğunda bu artık toplama imparatorluğun finansal yıkımına da katkı sağladığı söylenebilir.² Toplumun bütün katmanlarındaki Romalı aileler temel gıdalarını tarımdan elde ederler. Aile içinde aktarılan mülk de Romalıların toplumsal hiyerarşideki yerini diğer herşeyden çok belirlemektedir. Roma toplumunun bu özelliği sanayileşmeden önceki birçok toplum tarafından da benimsenmiştir. Roma’nın özelliği ise mülkün aktarılmasında ve korunmasında Roma hukuku aracılığıyla sofistike kurumlar ve araçlar setiyle yapılmasında yatmaktadır.³

Diğer yandan sosyal tarihçiler için, Roma İmparatorluğu için (Mısır dışında)iki anakanıt türü olarak edebiyat ve yazıtlar bulunmaktadır. Diğer dönemlerin tarihçilerinin dayandığı çok çeşitli kanıtlar, Principate altında hiçbir zaman var olmadı ya da bugüne ulaşamadı. Emperyal toplumun ve onun bileşenlerini oluşturan elementlerin hiçbir sistemik, öz bilinçli tanımı veya analizi yazılmadı. Bu nedenle, Romalıların hukuki ilişkileri ve yükümlülükleri yerine getirmek için yazılı belgeleri kullandılar. Ancak bu belgeler miktar olarak çok fazla bugüne ulaşamadı; aynı şekilde sağlıklı istatistiki veriler de azdır, örneğin nüfus verileri gibi.⁴

Aile, toplum ve çocuk ilişkisi bağlamında ise Roma önemi farklılıklar arz etmektedir. diğer bir ifadeyle, Roma kültürü babanın çocuğu ile olan ilişkisinde karşılıklı sorumluluk ve ilgi yanında efendinin köleleri üzerindeki sömürücü gücüyle karakterize edilen net bir ayrım çizmektedir.⁵

Bu bağlamda çalışmada, antik Roma’da aile yapısının durumu, çocuğun aile içindeki yeri irdelenmesi hedeflenmektedir. Bu nokta iki kavram üzerinde özellikle durulacaktır. Bunlardan irincisi paterfamilias, diğeri ise patria potestas’tır. Bu kavramların ifade ettiği durumlar açıklanmaya ve tartışmaya açılmaya çalışılacaktır. Bu kapsamda da yerli ve yabancı literatür eksenin bir değerlendirme yapılacaktır.

1 Richard P. Saller, Patriarchy, property and death in the Roman Family, Cambridge University Press, Cambridge 1997, s.72.

2 Sean Fox, “Urbanization as a Global Historical Process: Theory and Evidence from sub-Saharan Africa”, Population and Development Review, Vol. 38, No. 2, June 2012, s. 292.

3 Saller, age, s.3

4 Peter Garnsey and Richard Saller, The Roman Empire Economy, Society and Culture, Bloomsbury, 2014, s.132.

5 Saller, age, 73.

1. Aile Yapısı

Augustus döneminin Romalıların kendi idealize geçmişleriyle karşılaştırıldığında diğer şeyler arasından ailedeki ahlaki düşüştü yakındıkları belirtilmektedir. Erken dönem Roma ailesindeki disiplinin katı ve erdemin standartlarının yüksek olduğu ifade edilmektedir: paradigmatik bir örnek olarak, babaların savaşta itaatsizlik gösteren evlatlarını idam etmeleri ve erdemli kadınların bekaretlerini yaşamlarından daha değerli atfetmeleri verilir. İlk imparator için ailenin toplumdaki yeri önemliydi; ancak, kendisinin etkili reformlar üretme kabiliyeti konusunda ise fazla iyimserdi. Aile, statü ve refahın aktarılmasında temel toplumsal birimdir. Ayrıca, aristokrasinin devamı, toplumsal mobilitenin olasılıkları, toprakla bağlantılı refahın dağıtılması ve diğer konular temel olarak aile davranış kalıplarına bağlıdır.⁶

Romalı tarihçiler tarafından aile konusunun karşılaştırmalı olarak nispeten daha az ilgi görmüştür. Saller ve Shaw'a göre yaptıkları çalışmalar neticesinde üretilen tüm gerçekler, Batı imparatorluğundaki nüfusta mezar taşları diken ortak bir gerçeklik olarak patriarkala ile olmak tanuzaktır ve modern tarihçilere göre, Batı Avrupa'nın birçok bölgesinde geçmişe dönük ulaşılabilir en güvenilir kayıtlar temel aile organizasyonun çekirdek aile olduğunu göstermiştir. Elde edilen kanıtlara göre çekirdek ailenin devamının zamanda çok öncelere kadar giden bir hipotez olduğunun mantıklı olduğu görülüyor denilmekte ve daha Roma İmparatorluğu dönemi de dahil Batı Avrupa'nın birçok bölgesinin karakteristiği olarak betimlenmektedir.⁷ Aile üzerine araştırmaların hukukçu tarihçilere bırakıldığı ve bunların sonucunda ailenin mevcut imajının hukuku dayandığı, bu dayankla birlikte Romalıların şeyleri aklın mantığının sınırlarına ittiğini böylece de sosyolojik olarak yanıltıcı bir açıklığın görüldüğü vurgulanmaktadır. Çünkü kanıtların limitleri konusunda açık olmak önemlidir.⁸

Diğer yandan, aile tarihinin evrimsel görünüşü 19. yüzyılda popülerdi ve bugün hala tekrar edilmektedir. Fakat geçen on yıllarda tarihçiler tarafında bu görüşe karşı geçmişte insanların genel bir kural olarak büyük ve geniş aile birimlerinde yaşamadıklarına dair ikna edici eleştiriler getirilmiştir. Antik Roma'ya dair sınırlı olmasına rağmen edebi ve epigrafik kanıtlar Roma evinde birçok çekirdek ailenin birlikte yaşadığı otoriter, yaşlı patriarkın domine ettiğine dair geleneksel inanca ilişkin herhangi bir destek vermemektedir.⁹

Diğer bir ifadeyle, çekirdek aile temel aile örgütlenmesidir denilebilir. Dolayısıyla bu örgütlenme günlük yakın ilişkilerin işlediği hane için de etkilere sahipti; ayrıca bu bunun ötesindeki ilişkilerin de önüne geçmemektedir. “Diğer” çekirdek örgütlenme yada aile olmayan kişiler de aynı han içinde otursa bile, yadigar olgu, bunların çekirdek aile grubunun bireylerinin sevgilerinde ve ödevlerinde çok az bir iddiaya sahip olduğunu önermektedir.¹⁰ Bu noktada, Peter Laslett and Richard Wall, *Household and Family in Past Time* (1972), isimli eserleriyle geniş aile üzerindeki konsensüse ilk meydan okuyuşu gerçekleştirmişlerdir.¹¹

Aile ve hane düzeyinde yeniden değerlendirme araştırmaları temelinde ne doğum, evlilik ve ölüm kayıtlarına ne de Mısır dışında imparatorluk için hane halkı nüfus sayım verilerine sahibiz. Klasik metnin sabitliği bazen bir yanılsama olsa da ; güvenilir verilerin yokluğu sabit metinlerden argüman inşa etmeye alışmış olan birçok klasikçi için değerli demografik çalışmaların olanaksızlığını düşündürebilir.¹²

Sosyal tarihçiler için erkek ve kadınların evlilik yaşları önemlidir çünkü bu durum aile ve hane şeklini etkiler. Hopkins kadınların mezar kitabesinde kadınların erken evlendiklerini göstermiştir. Yarısı on altı yaşında evlenmiştir. Hopkins ayrıca bu sonuçların edebi ve yasal kanıtlarla uyumlu olduğunu savunmuştur. Yasalar kadınlar için minimum evlilik yaşını 12 erkekler için ise 14 olarak koymuş ve erginlik öncesi evliliğe izin vermiştir. Hopkins'in kabul ettiği gibi edebi ve yasal kanıtlar çoğunlukla az sayıda seçkinlerle ilgilenmiştir. Hopkins'in edebi ve yasal delilleri elitler tarafından yazılmıştır. Kitabe alışkanlığı ile Senatoya ait ve diğer elit kızların genel popülasyondan daha genç

⁶ Garnsey ve Saller, age, 151.

⁷ Berly Rawson, “The Family in The Ancient Mediterranean: Past, Present, Future”, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, vol. 117, 1997, s. 294.

⁸ Garnsey ve Saller, age, s.152

⁹ age., s.154.

¹⁰ Rawson, agm, s.294-295

¹¹ agm., s. 296

¹² Saller, age, s. 9.

yaşta evlendikleri muhtemeldir. Senatodan olmayan kadınlar için ilk evlilik yaş ortancasının en iyi tahmini 20'li yaşlardır.¹³

Sanayi öncesi toplumlar için karşılaştırmalı kanıtlar Romalılar için doğumda ortalama yaşam süresinin, yirmi otuz yıl aralığında olduğunu göstermektedir. Bebek ölümleri çok yaygın olmuş olmalı ve yeni doğanların dörtte biri veya daha fazlası bir yaşına kadar yaşayamamış ve belki de yarısından fazlası 10 yaşına kadar yaşayamamıştır. İlk çocukluk yıllarında çocukluk hastalıklarını atlatanlar ortalama olarak 35- 40 yıl yaşaması beklenebilir. Yüksek bebek ölüm oranı nedeniyle, yetişkin yaşına kadar yaşayan roma kadınları eğer nüfus düşüş içerisinde değilse; ortalama olarak beş ya da altı çocuğa katlanmak zorundaydılar.¹⁴

Temel meselelerden bazıları değilse de yüzeyde, aile değerlerinin retorik şartları, son 2.000 yılda değişti. Evde kadına veya anneye özgü rolü ele alın. Kadınlar ne kadar bağımsızlığa sahip olmaktan hoşnuttur? Roman edebiyatında erkeklerin kadınlar üzerindeki kontrolünü kaybetmesi olumsuz olarak addedilmiştir. Fakat neredeyse yazarların hepsinin erkek olması nedeniyle tartışmanın sadece bir boyutuna sahibiz. Romalı erkeklere göre bağımsız bir kadın ya da daha kötüsü üstün bir eş erkeklerin ve kadınların doğal hiyerarşik ilişkisinin tersini temsil etmiştir. Ve Juvenalın kadınları hararetle bir şekilde yeren altıncı hicvinde dile getirdiği şekliyle erkekler bu durumdan hoşlanmamıştır. Juvenal kendisine hükmedecek zengin bir eş istememiş ve hiçbir surette üstün kadınlardan hoşlanmamıştır

Pater familias aile babası anlamının yanında, bazı durumlarda ailenin büyükbabası da pater familias olabilir. Aile içindeki tüm bireyler pater familias'ın patria potestas hakimiyeti karşısında aynıydı. Diğer yandan, Paterfamilias'ın eşi üzerindeki hakimiyetine manus, köleleri üzerindeki hakimiyetine ise dominium (=mülkiyet hakkı) adı verilmektedir.¹⁵

2. Çocuğun Ailedeki ve Toplumsal Yaşamdaki Durumu

Antik Roma'daki tüm çocukların üçte biri yaklaşık 10 yaşında ölmüştür. Erkeklerin ortalama yaşam süresi yirmi iki kadar düşük olabilirken kadınlar için bu yaş yirmidir. Bu nedenle, mülk ve miras kanunlarının evlat edinilmiş çocukları da kapsayacak şekilde genişletilmesiyle evlat edinme yaygın ve yasal bir hal almıştır.¹⁶ Roma demografisi öğrencileri arasında, Romalılara yönelik ortalama yaşam süresinin yirmi ila otuz yaş aralığında olduğuna dair genel bir ortak görüş ortaya çıkmıştır.¹⁷

Arkeolojik ve kültürler arası kayıtlar, tarih öncesi zamanlardan beri oyunların yaygınlığına işaret etmekte; bu da zar oyunları, oyun çubukları, oyun tahtaları ile Yontma Taş Devrinden kalma taşlardan, çubuklardan ve kemiklerden yapılmış çeşitli top oyunlarının varlığıyla desteklenmektedir. Antik Çin, Peru, Mezopotamya ve Mısır'daki kazılar çanak çömlek ve metalden yapılan ve muhtemelen çocuklar için oyuncak olarak kullanılan, aynı zamanda bebek veya çingirak gibi nesnelerle oynayan insanları betimlemek için yapılan çizimler olarak kullanılan minyatür modelleri ortaya çıkarmıştır. Bu yüzden, antik Yunanistan ve Roma'nın klasik toplumlarında çocuk oyunları net bir şekilde değerlendirilmiş ve oyunlarla ilgili pek çok modern görüşün tohumları fark edilmiştir. Örneğin Platoserbest oyunlar ile jimnastik, müzik ve diğer çeşitli boş vakit etkinliklerinin yetişkinlerin becerilerinin yanı sıra sağlık ve fiziksel gelişimlerini de geliştirme aracı olarak kullanılmasını desteklemiştir. Aristotile da çocuk gelişimi için oyun ve fiziksel aktivitelerin değerini vurgulamıştır. Quintilian gibi Romalı düşünürler ise oyunun en eski eğitim yöntemi olduğunu öne sürmüştür. Tarihçiler, bu antik topluluklardaki çocukların yaşamlarını yeniden inşa etmeye çalışırken oyunun çocukluğun karakteristik bir özelliği olduğunu, çocuğun oyun alanında büyük bir özerkliğe sahip olduğunu keşfetmiştir.¹⁸

Erkekler tarafından yazılan kaynaklarımızın en belirgin eksikliklerinden biri anneyle ilgili bilgi eksikliğidir – annenin perspektifinden çocuk ilişkisi. Bu nedenle, bu erkek egemen kaynakların,

¹³ age, s. 25-37.

¹⁴ Garnsey ve Saller, age, s. 161.

¹⁵ Kamil Doğancı-Filiz Kocakuşak, "Eski Roma Ailesinde Pater Familias ve Patria Potestas Kavramları", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* Yıl: 16, Sayı: 27, 2014/2, s. 235.

¹⁶ Children in Ancient history, <http://www.pobronson.com/factbook/pages/198.html> (ET: 01/06/2015).

¹⁷ Saller, age, s. 12-13.

¹⁸ David Whitebread, "The Importance of Play", 2012, s. 9.,

http://www.importanceofplay.eu/IMG/pdf/dr_david_whitebread_-_the_importance_of_play.pdf (ET:01/06/2015).

örneğin sık görülen boşanma ve yeniden evlenme olaylarının anne ve çocuk arasındaki bağı nasıl etkilediği konusunda, bize çok az bilgi vermesi de şaşırtıcı değildir. Romalı çocukların boşanmadan sonra genellikle babalarıyla kalması ve üvey anneyle (*noverca*) ve üvey kardeşlerle yaşamak zorunda kalmalarına yol açmaktadır.¹⁹

Babanın çocuk üzerinde otorite kurması konusunda Romalılar baba otoritesini sorgulamamış ya da demokratik bir aile modeli önermemiştir, ama bu otoritenin en iyi şekilde nasıl kullanılabileceğini tartışmıştır. Bazı Romalılar çocuğa fiziksel ceza verilmesinin olumlu etkilerini tartışırken mevcut metinlerde en yaygın olan görüş çocuğun bu şekilde cezalandırılmaması gerektiği yönündedir. Ebeveynlere çocuklarına vurmamaları yönünde verilen tavsiye, bugünkü çocuk yetiştirme tavsiyelerine benzemektedir. Ancak, Romalılar için mantık biraz daha farklıdır, çünkü bu köle toplumu ideolojisinin bir parçasıdır. Diğer bir deyişle, bu köle toplumunda fiziksel cezalandırmanın normal vatandaşlara değil kölelere uygun olduğu düşünülmüştür. Çocukları dövmek onları köleleştirmekle bağdaştırılmıştır. Aynı dönem içerisinde başka bir Romalı yazar filozof Seneca, fiziksel cezalandırmanın çocuklar söz konusu cezaya dair nedenleri anlayabilecekleri yaşa gelinceye kadar uygulanacak son çare olması gerektiğini ileri sürmüştür.

On altıncı yüzyılda; mutlak egemenlik konusundaki büyük siyasi kuramcı Jean Bodin Romalı babaların mücbir otoritesinin aslında zamanla düşüşe geçtiğini iddia etmiş ve Bodin Cumhuriyeti'nin ilk İngilizce tercümesinde de belirttiği gibi bunu Roma İmparatorluğunun düşüşünün nedeni olarak ele almıştır. Bodin'e göre, babaya ait aşırı güç sosyal düzenin idamesi için önemlidir ve Romalı yetkililer aileye karışmaya başladıkça babanın çocuğu üzerindeki yaşam ve ölüm gücü hafife alınarak Roma İmparatorluğunun yıkılması durumuna gelinmiştir. Şu anda, Bodin'in yorumu ne yetkililerin aileye karışması, ne erkek çocukların düzenli olarak babalarını öldürmeye başlaması, ne de bunun antik Roma'nın düşüşüyle bir ilgisinin olması konusunda herhangi bir kanıtla desteklenmemektedir. Peki Bodin bu argümanı neden gündeme getirmiştir? Çünkü, bu görüş tıpkı Romalı babanın çocukları üzerinde olduğu gibi Fransız Kralının da buyruğu altındakilerin yaşam veya ölümleri üzerindeki mutlak gücünün sosyal düzen için önemli olması konusundaki kendi siyasi argümanı ile örtüşmekteydi. Bu düşünceye göre, eğer Fransız Kralı Romalı baba gibi gücünü kaybederse, Fransızlar Roma İmparatorluğunun düşüşüyle kıyaslanabilecek bir düzensizlik bekleyebilirler.²⁰

Çocukların günümüzde ne kadar sıklıkla fiziksel cezalandırmaya veya istismara maruz bırakıldığını bilmiyoruz ve eskiden de çocukların hangi sıklıkla dövüldüğü konusunda bir fikrimiz yok. Bu nedenle yapabildiğimiz tek şey tavsiyeleri takip etmek olup bu tavsiyeler şiddetten hoşgörüyeye geçmekten ziyade yüzyıllar boyunca dalgalanmaktadır. Eski Latin düz yazı yazarı Cato, bir erkeğin kendisi için en değerli varlıklar olan kadına ve çocuklarına el kaldırmaması gerektiğini söylemiştir. Sonrasında, 500 yıl sonra, Hristiyan ilahiyatçı Augustine çocuk için ömür boyu lanetlenmekten ziyade dövülmenin daha iyi olması kaydıyla, babanın çocuklarının günahları için fiziksel cezalandırma uygulayabileceğini öne sürmüştür. Günahlar nedeniyle dövülme konusundaki argümanlar eski modern dönemde de bulunabilmektedir. Günümüzde, fiziksel cezalandırmanın çocuğun sosyalleşmesindeki rolüyle ilgili tartışmalar hem çocuk hem de aile tarafından uyandırılan etikle birlikte devam etmektedir.²¹

3. Aile Reisi vs. Aile Reisinin hakimiyeti

Hukukçu Ulpian (*Digest* 50.16.195) *ailenin* çeşitli anlamlarını tanımlamaya *aile* arasında *kişiler* ve *toplum* olarak ayırım yapmakla başlamıştır. Kişiler için kullanıldığında, *aile*(1) eş, çocuklar, erkek çocukların çocukları ve evlat edinilmiş çocuklar dahil olmak üzere (erkek egemen bir evlilikte) babanın gücü altındaki herkes (*aile reisinin hakimiyeti*) veya daha geniş anlamda (2) tüm *akrabalar*(yani *erkek* kanı yoluyla akrabalık ilişkisi kurulan ağabeyler, bunların çocukları, evli olmayan kız kardeşleri dahil; kız kardeşlerin çocukları hariç olmak üzere); (3) erkekler yoluyla ortak bir ataya bağlı olan tüm akrabalar (diğer bir deyişle ortak bir *soyadı* taşıyan *soy ağacı üyeleri*veya kabile) (4) ev, çiftlik veya diğer kurumların köleleri anlamına gelebilmektedir.²²

¹⁹ Garnsey ve Saller, age, s. 162.

²⁰ Richard Saller, Family Values in Ancient Rome, 2001, <http://fathom.lib.uchicago.edu/1/777777121908/> (ET: 01/06/2015)

²¹ Saller, agk.

²² Garnsey ve Saller, age, s. 152.

Roma'nın kuruluşundan itibaren geleneklere dayanan ve yasayla da desteklenen, eski Romalı kralların döneminden kalan bir uygulama olan *ius vitae necisque* (ölüm ve yaşam gücü) zaman zaman zayıflasa da Cumhuriyet dönemi boyunca klasik dönmin kapanışına kadar yayılmıştır. Gerçek şekilde uygulanması, aile reisinin herhangi bir haksızlığı genellikle ailesinin (veya eşinin ailesinin) erkek üyelerini içeren *concilium* a (gayriresmi mahkemeye) taşıdığı sürecin bir parçası olarak gerçekleşirdi. *Ius vitae necisque* profili küçük farklılıklarla Roma tarihinde ve yirminci yüzyılın çoğunda ortaya çıkan ilgili çalışmalarda sık sık tekrar edilmiştir. Kabul edilen doktrinin çeşitli versiyonları Romalı uzmanların yayınlarından uzman olmayan ama etkili olan yayınlara doğru yayılmıştır.²³

Kısaca belirtmek gerekirse, *Paterfamilias* olabilmek için birinin *patria potestas*'ı altında olmamak ve erkek olmak yeterliydi. Diğer bir deyişle, evliliğe, yaşa veya çocuk sahibi olmaya bağlı bir durum değildi. Bu çerçevede, *paterfamilias*; askerlik hakkı, seçme ve seçilme hakkı, evlenme hakkı gibi bir Roma vatandaşının kullanabileceği bütün hakları kullanabildiği ifade edilmektedir. *Paterfamilias*'ın aile fertleri üzerindeki hakimiyetinin mutlak olduğu vurgulanır. Öyle ki, *paterfamilias* aile fertlerini açıkta bırakabildiği, evlenmelerine engel olabildiği, boşayabildiği, onları satabildiği veya öldürebildiği belirtilmektedir. Bu bağlamda, *Paterfamilias*'ın mutlak hakimiyetinin *ius vitae necisque potestas* (yaşam ve ölüm hakkı) yetkisine dayandığı belirtilir. Bu yetkiye dayanarak aile fertlerini Roma sınırları içinde öldürebildiğine işaret edilmektedir. Bununla birlikte, aile fertlerinin işlediği bazı suçların (hırsızlık, hakaret vb.) cezasını da *paterfamilias*'ın verebildiği söylenmektedir. Ayrıca, *patria potestas*'ı altındakileri veya kendi çocuklarını *mancipatio* yoluyla satabilirdi. Eğer, çocuk Roma dışına satılmışsa köle olurdu.²⁴

Patria potestas, baba yaşadığı sürece devam etmektedir. Diğer bir ifadeyle ne hakimiyet altında bulunan erkek veya kız çocuğun reşit olması ne de erkek evladın evlenmesi baba hakimiyetini sona erdirmemektedir.²⁵ XII Levha Yasası'nda bu konuyla ilgili olarak iki madde görülmektedir:

(1) XII Levha Yasası'nda işaret edildiği gibi, çok kötü sakatlığı olan çocuk hemen öldürülsün.

(2) Eğer baba oğlu(nu) üç defa satarsa, oğul babasından bağımsız olsun.²⁶

Diğer bir deyişle, hakimiyetten çıkarma anlamına gelen *emancipatio* ise *paterfamilias*'ın kendi iradesi ile *patria potestas*'ı sona erdirmesi demektir. *Emancipatio*'nun uygulanması XII Levha Kanunları'nın "aile oğlunun üç defa, aile kızının bir defa satılması ile *patria potestas*'ın sona ereceği" hakkındaki hükmüne dayandırılmıştır. Buna göre *paterfamilias* güvendiği birine erkek evladını üç kez *mancipatio* ile satardı. Bu kişi her *mancipatio*'dan sonra çocuğu özgürleştirmiş olurdu. Üçüncü *mancipatio*'dan sonra çocuk *patria potestas*'tan kurtulmuş olurdu. Kız çocuğunun bir kere satılması ve bir kere azat edilmesi, *patria potestas*'tan kurtulması için yeterliydi. Hakimiyetten çıkarılan kişinin aile ile olan tüm bağı sona ererdi.²⁷

Romalı hukuk uzmanı John Crook kendi yarı popüler çalışması *Law and Life of Rome* 'da, kabul edilen bu doktrini desteklemiş; M. Cary ve H. H. Scullard Roma tarihi kitaplarının üçüncü basımında, klasik tarihçi Sarah Pomeroy ise *Goddesses, Wives, Whores and Slaves* isimli eserinde *ius vitae necisque* olgusunun Cumhuriyetin son yıllarında ve İmparatorluğun ilk yıllarında Romalı kadınlar üzerindeki etkisini açıklamış ve tanımlamıştır. Reay Tannahill *Sex in History* isimli eserinde "M.Ö. 1. yy. sonuna kadar, kocasına yaparken yakalanması durumunda hukuki olarak karısını öldürebilirdi" demiştir. Jo-Ann Shelton'un Romalı kaynaklardan yaptığı derlemesindeki açıklamaları ise kabul edilen doktrin varsayımına dayanmaktadır.²⁸

Romalı ailelerdeki nesiller arasındaki ilişkilerin karakteristik özelliği otoriterlikti veya aile reislerinin diğer aile üyeleri üzerinde güç uygulamalarına kanunen izin verilmesiyle edinilen izlenimdi. Gaius'un ikinci yüzyıl hukuk kitabında da yazdığı gibi, *aile reisinin hakimiyeti* Romalı vatandaşların özel bir karakteristik özelliğidir; 'gerçekten başka hiçbir erkek bizimki kadar oğulları üzerinde güç sahibi değildir'. Prinsipate dönemi boyunca babanın gücü düzenlenmiş olsa da, çoğu

²³ Steven Thompson, "Was Ancient Rome A Dead Wives Society? What Did The Roman Paterfamilias Get Away With?", *Journal of Family History*, Vol. 31 No. 1, January 2006, s. 4

²⁴ Doğancı ve Kocakuşak, agm, s. 235.

²⁵ Murat İnceel, Roma ve Türk Hukukunda Vesayet, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2009, s. 14.

²⁶ Sema Sandalcı, *Patria Potestas*, 2010, <http://semasandalcı.blogspot.com.tr/2010/05/eski-romada-babann-aile-uzerindeki.html>(ET: 01/06/2015).

²⁷ Doğancı ve Kocakuşak, agm, s. 247.

²⁸ Thompson, agm, s. 5

aslında aynen kalmıştır. Romalı babalar dördüncü yüzyılın sonlarına kadaryeni doğan çocuklarının büyütüleceğine mi yoksa öldürüleceğine mi karar vererek ölüm ve yaşam güçlerini kullanmaya devam etmiştir. Eğer baba çocuğun büyütülmesine karar verirse çocuk üzerinde ölümüne kadar tam bir hukuki kontrole sahip olurdu.²⁹

Özetle, 1950'lerden 1980'lere kadar bir dizi yazar kabul edilen doktrini yani, en az Roma Principate döneminin ikinci yüzyılına kadar *ius vitae necisque* uygulamasının var olduğunu desteklemiştir. İlk bunu yasal bir yapı gibi gösteren yazarlar bile, bunun aslında gerçek ve mevcut bir yaptırım olduğu varsayımına karşı okuyucuyu yeterince uyarmamıştır. Ne okuyucuya uygulamanın belli başlı toplumsal düzeylerle sınırlı kaldığı bilgisi verilmekte, ne de imparatorluk çaığında veya Roma şehriyle ve civarıyla sınırlı olup olmaması hakkında bir bilgi verilmektedir. 1980'lerden sonra bile, bazı yazarlar *ius vitae necisque* uygulamasının Principate döneminin ilk yılları boyunca günü gününe devam ettiği varsayımını ileri sürerek kendilerini ifade etmeye devam etmiştir. Roma'nın bütün güçlü *aile reisleri* Atina'dakilerin tam tersine o zamanlar gerçeklik nüanslarına tekabül edemeceyecek kadar hamdı. . . . Güçlü kamu oyu [Cumhuriyetin] ilk yılları ve sonraki zamanlarında *aile reislerinin* işlerine sınırlama getirmiştir. Hemen hemen aynı zamanlarda Romalı hukuk uzmanı David Daube, Roma hukukunun *aile reisinin hakimiyetiyle* ilgili yanlış anlaşılmasına ilişkin benzer bir karşı çıkmada bulunmuştur. On yıl öncesinde Crook gibi, Watson da ilk kaynaklara yönelik görüşlerini tazeleyerek hukuki olmayan metinlere daha dengeli bir ilgi göstermiştir. Yaşam ve ölüm gücünün kullanılma sıklığı ve derecesi antik zamanlarda ve bazı aydınlar tarafından da modern zamanlarda abartılmıştır... Pek çok modern aydın babanın yaşam ve ölüm gücü sınırsızmış gibi yazılar yazmıştır. "*Aile reisinin hakimiyetinin* uçlarda kullanılma tehdidi nadiren gerçekleşmektedir."³⁰ Ancak Türkçe yazında hala kabul edilmiş doktrinlerin egemenliği sürmektedir. Örneğin Roma aile yapısının; günümüzdeki aile yapılanmasından çok daha farklı türde bir aile yapıda olduğu Roma'da aile, babaerkil ve çok geniş bir yapıda karşımıza çıktığı söylenmektedir.³¹

William Harris 1986 tarihli makalesinde, günlük hayatın gerçeklerini tanımlıyormuş gibi yapan hukuki açıklamaların anlaşılmasından kaynaklanan çarpıklığı kabul etmiştir. Amacı "konu hakkında klasik hukukun yeniden açıklanması değil, Romalı ailelerin tarihine katkıda bulunmaktır". Oğullarını veya kızlarını öldüren Romalı babaları irdeledikten ve eleştirileri inceledikten sonra Harris şunu gözlemlemiştir: "Bazen bu gücün çok da sık kullanılmadığına işaret edilse de yetişkin erkek çocuklar konusundaki tarihi olayların gerçek sıklığının kimse farkında değil". *Ius vitae necisque* uygulamasının hayati ölçüde önem taşıyan ulusal bir efsane olduğu ancak gerçekten uygulanmasının Roma tarihinin çoğu için etkin olmadığı sonucuna varmıştır.³² Kabul edilen doktrinden vazgeçen bir başka ilk-dalga Roma sosyal tarihçisi olan Suzanne Dixon, Roma Hukukunun sanki sosyal bir tarihmiş gibi anlaşılmasına karşı Roma hukuku uzmanlarının yaptıkları uyarıları tekrar etmitir: "Kanun hikayenin yalnızca bir kısmını anlatmaktadır." Bu eğilim bütün gruplara nüfuz etmemiştir, ancak A. R. Colón'un 2001 tarihli çocuklar tarihi de tıpkı Sara Phang'ın Romalı askerlerin ailelerine ilişkin 2002 tarihli çalışması gibi kabul edilen doktrini halen varsaymaktadır. Roma sosyal tarihçilerinin bulgularını kullanan Yeni Ahit uzmanlarının en güncel çalışmaları arasında 2001'de karşılaştığımız Judith Gundry-Volf ve Michael F. Trainor'unkiler kabul edilen doktrini varsaymaya devam etmektedir.³³

Bu bağlamda, çocuk anne babasının pozisyonu ve servetinden miras almak için kalır ve bu noktada ilişkileri sırf sömürücülük olmasa da karşılıklı bir göreve veya *pietas* adayalı hale gelir.³⁴ *Pietas*, bir Romalı aile meziyeti olarak, salt evlada yönelik bir sadakat değil daha geniş anlamda tüm aile üyeleri arasında sevecen bir şekilde kendini adama durumudur. *Exempla* nın çoğu bu meziyeti tekrar betimlemiş olup çoğunun evlada yönelik bir sadakatle çoğunun da babalarla alakalı bir durumu yoktur. Eğer Roma hukuku babalara hayatlara boyunca alışılmadık güçler verse, hukukun diğer yönleri ve toplumsal gelenekler bu güçlerin etkisini yumuşatırdı. Varlıklı ailelerdeki erkek ve kız çocukları finansal bağımsızlık konusunda kayda değer bir potansiyele sahip annelerindeki, diğer akrabalarındaki veya babalarındaki kaynaklara güvenirdi. Ayrıca, elit ailelerde yetişkin erkek çocukların ayrı evde kalması ve babalarının otoritesinin ötesine geçmeleri de yaygın bir durumdu. Pek

²⁹ Garnsey ve Saller, age, s. 160.

³⁰ Thompson, agm, s. 6-7.

³¹ Inceel, agt, s. 1.

³² Thompson, agm, s.8.

³³ agm, s. 20.

³⁴ Saller, age, s. 151.

çok erkek çocuğu yetişkinlikten önce babalarını kaybederken babalarıyla yaşayan erkek çocukları için bu durum bir çeşit gerilim kaynağı olabilmekteydi. Aslında, aileler içerisindeki gerilimleri ölçebilecek net bir kriterimiz veya Romalıların diğer insanlara göre aile içerisinde aşırı şiddete eğilimli olup olmadıklarını belirleyecek sistematik bir kanıtımız da bulunmamaktadır.³⁵

Sonuç olarak değerlendirdiğimizde, sadece küçük bir kısım Romalı çocuk patriark büyük babasının yaşam süresi içinde doğmuş olabilir; yalnız demografik temellerde bakıldığında, birçok Romalı üç jenerasyonu içeren patriarkal haneye ilişkin deneyimi yoktur. Dahası, yüksek ölüm oranları ve geç erkek evliliği, birçok Romalı kadın ve erkek için babalarının ölümünden sonra ilk kez evliliği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla seçilen eşi onaylama hakkı da sınırlı bir uygulama alanına sahipti. Şaşkınlık yaratıcı birkaç ahlaki hikayelerin aksine, Romalı yetişkinlerin sadece küçük bir kısmı patria potestas'ın gölgesinin altında mağdur olmuşlardır ve onlar için de yasal kurumlar ve sosyal gelenekler patria potestas'ın katı kurallarının etkilerini yatıştırmıştır. Diğer yandan, Romalı çocukların üçte biri ergenliğe erişmeden babalarını kaybetmişlerdir ve diğer üçte iri de 25 yaşından önce babasız kalmıştır.³⁶

Sonuç

Roma özel hukuku, aile için en geniş ölçekli kanıt olarak kaçınılmazdır ancak yasal kurallar mevcut pratiğinden de doğrudan bir yansıması değildir: bunlar yazılı anlaşmalarla değiştirilebilir veya ihmal edilebilirdi. Ancak yazılı dökümanlar varlıklı sınıf tarafından düzenli bir şekilde kullanılmıştır, neyin tipik, yaygın olduğuna ilişkin sosyal tarihçilere kanı vermek bakımında çok azı yaşama imkanı bulmuştur. Edebi kaynaklar, aile davranışı hakkında ortak beklentileri ortaya çıkaran ifadeler sunmaktadır; fakat bunlar kısa ve özellikle üstsınıfa mensup erkekler tarafından yazılmışlardır.³⁷

Ius vitae necisque –yaşam ve ölüm hakkı-nın uygulandığı durumların raporları açısından incelendiğinde, Thompson makalesinde aile reisinin oğullarını ya da kızlarını öldürdüğü 14 olaydan bahsetmektedir. *Ius vitae necisque* konusunda birçok 20. yüzyıl çalışmasının belki tek taraflı olarak erken Roma'da paterfamilias'ın gözünü kırpmadan *ius vitae necisque*'u uygulamasının yasal kaynaklara ve anektodlara dayalı olduğuna işaret edilmektedir. Ancak, uygulanmasına dair güvenilir kaynakların azlığı ve en çok Roma'nın kurucularına, antik krallara ve erken Cumhuriyet'e atfediliş gerçeği kabul edilmiş doktrini desteklememektedir. Eldeki az veriler durumu geç Cumhuriyet ve Principate süresince durumu ele alır. İstisnasız çoğu, Roma kentinde yaşayan üst sınıf vatandaşların bir nevi efsanevi yaşamına odaklanmaktadır. Bu verilerden, *ius vitae necisque*'u alt sınıftaki vatandaşların veya vatandaş olmayanların veya İtalya dışında yaşayanların uygulamasına dair hiçbirşey öğrenmemekteyiz. Sosyal tarihçileri takiben Roma hukuku uzmanları da geçen iki on yıl süresince kabul edilmiş doktrini büyük oranda terketmişlerdir. Eşin veya çocuğun ölümüyle sonuçlanan paterfamilias'ın uyguladığı şiddet *ius vitae necisque* çağrıştırılmadan açıklanmaya çalışılmaktadır.³⁸

Bu bağlamda, artık Romalı paterfamilias'ın gerçek ve mevcut ceza olarak eşi ve yetişkin çocukları üzerinde yaşam ve ölüm hakkına karar vermesi doktrini kabul edilebilir değildir. Buna rağmen paterfamilias öldürebilir, ancak yaptığı yanına kar kalmamaktadır.³⁹ Paterfamilias doktrini aklın sınırlarının yanında hükmetmenin de sınırlarını aşmaktadır. Diğer yandan Roma ailesinin karakteri tartışılmaz olarak patriarkaldır; babanın hanesinde özel bir otoritesi vardır. Ancak burada ifade edilen ve tartışmaya açılan husus, hükmetmenin, egemenliğin aşırılığıdır. Bunda da efsanelerin yanlış yorulanması ve hepsinde öte aileye aşırı derecede yasal boyuttan bir bakışın neden olduğu ifade edilebilir.⁴⁰ (Saller, 1997:225).

³⁵ age, s. 131- 132.

³⁶ age, s. 229.

³⁷ Garnsey ve Saller, age, s. 152.

³⁸ Thompson, agm, s. 23.

³⁹ agm, s. 24.

⁴⁰ Saller, age, s. 225.

Kaynaklar

- Children in Ancient history, <http://www.pobronson.com/factbook/pages/198.html> (ET: 01/06/2015)
- DOĞANCI, Kamil - KOCAKUŞAK, Filiz , “Eski Roma Ailesinde Pater Familias ve Patria Potestas Kavramları”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* Yıl: 16, Sayı: 27, 2014/2, s. 233-250.
- FOX, Sean “ Urbanization as a Global Historical Process: Theory and Evidence from sub-Saharan Africa”, *Population and Development Review*, Vol. 38, No. 2, June 2012, pp. 285-310.
- GARNSEY, Peter and SALLER, Richard, *The Roman Empire Economy, Society and Culture*, Bloomsbury, 2014.
- İNCEEL, Murat , Roma ve Türk Hukukunda Vesayet, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2009.
- RAWSON, Berly “The Family in The Ancient Mediterranean: Past, Present, Future”, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* , vol. 117, 1997, pp. 294-296.
- SALLER, Richard, Family Values in Ancient Rome, <http://fathom.lib.uchicago.edu/1/777777121908/> (ET: 01/06/2015).
- SALLER, Richard P., *Patriarchy, property and death in the Roman Family*, Cambridge University Press, Cambridge 1997.
- SANDALCI, Sema (2002). Patria Potestas, <http://semasandalci.blogspot.com.tr/2010/05/eski-romada-babann-aile-uzerindeki.html> (ET: 01/06/2015).
- THOMPSON, Steven “Was Ancient Rome A Dead Wives Society? What Did The Roman Paterfamilias Get Away With?”, *Journal of Family History*, Vol. 31 No. 1, January 2006, pp. 3-27.
- WHITEBREAD, David, “The Importance of Play”, 2012, http://www.importanceofplay.eu/IMG/pdf/dr_david_whitebread_-_the_importance_of_play.pdf (ET:01/06/2015).